

2005 чылдың бирги чартында "Шын" солунга чагыдылга эгелээн!

Бирги чартык чылда чагыдылганың өртээ:

Хууда чагыдыкчыларга — 264 рубль;
ооң иштінде редакцияга — 126 рубль,
почта чедирилгези — 138 рубль.

пенсионерлерге чигелделиг —
230 рубль;

Организацияларга — 300 рубль.

3 айда хууда чагыдыкчыларга —
132 рубль.

пенсионерлерге — 115.

ЭКСПРЕСС чагыдылга-биле айның кайы-даа хүнүнден эгелеп чагыдып ап болур.

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 146 (16919)

2004 чылдың
ОКТАБРЬ 28,
четверг

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 19.10.
Садар өртээ 3 рубль.

ТЫВАНЫҢ САНАЛЫН ДЕТКЭЭН

Октябрь 25-те республика Баштыңы Ш.Д. Ооржак күрүне эрге-чагырга органнының болгаш тус чер бот-башкарылга органнының аразында бүрүн эргелерни аңгылаарынга дүүштүр хамаатыларның социал камгалал системазын дүүштүреринге холбашкан хемчеглерни боттандыраарынга турскааткан, РФ-тиң Чазаның Даргазы М.Е. Фрадков эрттирген хуралдың ажылынга киришкен.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы бүрүн эргелерни аңгылаарынга хамаарышкан Федералдыг Хоойлуну боттандыраары-биле республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнының белегкелениң чоруп турарының дугайын илеткээн. Социал камгалалдың чаа системазынче республиканың шилчирирге холбаштыр шийтпир-

леп турар сорулгаларның дугайын дыңнаткаш, ол 2005 чылдың бюджет төлөвилели субъектилерге дамчыдып берген бүрүн эргелерни боттандыраарынга четпес дээрзин айыткан.

Тываның Премьериниң кириген саналдарын барымдаалааш, М.Е. Фрадков саң-хөө сайыды А.Л. Кудринге болгаш девискээр хөгжүлдезиниң сайыды В.А. Яков-

левке кириген материалдарны хынамчалыг өөренип көргөш, 2005 чылда Тываның бюджетин тургузар талазы-биле саналдарны кириери дааскан.

Октябрь 26-да Тывадан сенатор Л.Б. Нарусова болгаш республиканың саң-хөө сайыды Р.С. Баян Россияның Саң-хөө яамызы, Күрүне Думазы болгаш Федерация Чөвүлели составында кирип турар бюджеттер аразының харылзааларын чаартыр талазы-биле үш талалыг комиссияның ажылынга киришкен. Тываның 2005 чылда бюджетин камгалаары уламчылап турар, Тываның Чазак Даргазы Россияның саң-хөө сайыды А.Л. Кудрин-биле ужуражыр.

2004 чылдың август 22-де № 122 Федералдыг хоойлуну боттандыраарынга республикада белегкелдерниң чоруп турарының дугайында айтырыг талазы-биле Россия Федерациязының Чазаның Даргазы М.Е. Фрадковка 2004 чылдың октябрь 25-те эрткен чөвүлел хуралга Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.Д. ООРЖАКТЫҢ ЧУГААЗЫ

Хүндүлүг Михаил Ефимович! Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының федералдыг болгаш девискээр органнының кады чорудар ажылдайжыдар дугайында "Россия Федерациязының Күрүне Чөвүлелиниң 2004 чылдың июнь 1-де шийтпиринге дүүштүр республика Чазаа Улуг Хуралдың депутаттарының, хөй-ниити болгаш политиктиг каттыжышкындарның төлээлериниң киржилгези-биле июнь 21-де калбак хуралга федералдыг төптүң, субъектилерниң болгаш тус чер бот-башкарылга органнының аразында бүрүн эргелерни аңгылаарынга хамаарышкан Федералдыг Хоойлуну төлөвилелдеринге саналдар кириер дугайында айтырылганы чугаалажып

көргөн. Оларны хамаатыларның чыгыштарынга, коллективтерге болгаш массалыг информатция чепсектеринге чугаалашкан.

2004 чылдың август 22-деги №122-ФЗ Федералдыг Хоойлуну чүүлдерин боттандыраары-биле республиканың 1523 норма-эрге-хоойлу актыларын, ооң иштінде 615 хоойлуну болгаш Чазактын 503 доктаалдарын анализтээн. Чазак бо чылдың сентябрьда эрткен калбак хуралга хүлээп алыр ужурлуг норма-эрге-хоойлу актыларының даңзын бадылаан. Хоойлу чогаадыр улуг ажыл чоруп турар.

104 норма эрге-хоойлу актыларын, олардан 74 хоойлу төлөвилелин, Чазактын 27 доктаалдарын болгаш айтышкындарын база 3 программаны ажылдап кылыры эргежок чугула. Олар-

ны Чазакка чугаалажып көөрүнү болгаш республика Парламентинче дамчыдып бээриниң ажылчын графигин бадылаан. Хоойлужудулга органынга чугаалажып көөрү-биле 21 хоойлу төлөвилелин кириген, артканнары сонуургалдыг органныр-биле чөпшээрелдиг үе-чадазында турар. 2005 чылдың бюджет төлөвилелин ажылдап кылган. Ону камгалаары чоруп турар.

Хоойлужудулга актыларының кол бөлүүнде эрге-хоойлу таарыштырылганының документи-лери кирген, олар болза Тыва Республиканың чарыгдалдар хүлээлгезиниң күсели-биле хамаатыларның чамдык кезектерин социал деткир болгаш социал хандыраар айтырыг болур. Ниитизи-биле 49 норма-эрге-хоойлу актыларын хүлээп алыр.

(Уланчызы 2-ги арында).

"Дүрген эмчи дузазынга"

Автомашиналар немешкен

Кызылдың "Дүрген эмчи дузазы" станциязын хоорайның чурттакчыларын хүндү муңмуң дуза дилээн меддээрне ап турар. Дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 80 хире эмчи кызылчаларның кадыкшылының камгалалында чылдың кандыг-даа үезинде дүн-хүн чок ажылдап турар. Коллективтиң улуг эмчизиниң оралакчызы Чечек Давааның чугаалап турары-биле алырга, бо хүннерде станцияда ниитизи-биле 147 кижжи ажылдап турар.

(Уланчызы 8-ги арында).

ТЫВА-ШВЕЙЦАРИЯ: КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Швейцарияның кады ажылдажылганы хөгжүдер агентилелиниң специалистери Рольф Штройли болгаш Жан-Пьер Штамм тыва эмчилерге болгаш специалистерге үдедиш алгаш, Тес-Хем, Эрзин, Тожу кожууннарга чорааннар.

Олар беш хүн дургузунда республикада район эмнелгелериниң барык шуптузунга четкен. Швейцариядан келген специалистер республиканың Чазак Баштыңының оралакчызы Екатерина Матвеева-биле ужурашкан. Швейцар специалистер республика эмнелгелеринге эргижирээн болгаш херек кырында ажылдавын турар улуг өртектиг рентген дериг-херекселдерин солурунга беленин дыңнатканнар.

Тываның Уруглар фондузунга дузалаар програмmanı база уламчылаар. Дыңнаар аппараттарны, эмнелге черлеринге уруглар кедер тускай хептерни са-

дып бээр. Уругларның Балгазында санаториязынга ойнаарактары садып бээрин аазаан. Сагыш човангыр аалчылар республикада СПИД төлөүнге эргежок чугула дериг-херекселдерни тып бээр. Бо чүүлдерни садып алырынга 450 муң рубль негеттинер. Ол ышкыш шийткел күүседир эргелдин диагностика лабораториязынга 240 муң рубльди чарыгдарын көргөн. Өкпе аарыныга диагностика тургузар лаборантыларны болгаш эмчилерни өөредир шийтпирни хүлээп алган. Бо айтырыгы Новосибирскиде өкпе аарының эртем-шиячилел институтунун специалистери-биле кады боттандыраар.

Кажан? Кааа? Чүү? Сонуургантаалыңар

Эң сөөлгүзү болуп төндүрзе-даа...

Республика күскү дүжүт ажаалдазын дооскан. Сөөлгү арктан турган ийи кожуун: Сүт-Хөл биле Чаа-Хөл база ажаалдазын бо хонуктарда бүрүнү-биле дооскан. Бо чылгы ажаалданың бир солун чүвези - сөөлгү арктан турган Сүт-Хөл кожуунун дүжүдүнүң элбек болганы. Биске билдинип турары-биле алырга, ук кожуун бир га черден ортумаа-биле 12,6 центнер тарааны ажаап алган (республикада ийги көргүзүт). Бо кожуунун тарылга шөлү өске черлерге бодаарга база эвээш эвес - 3926 га турган.

ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының чер ажыл-агый болгаш механизация эргелелиниң начальниги Альберт Хап拉克тың чугаалап турары-биле алырга, республика бо чылны ниитизи-биле 26 муң 655 тонна тараа дүжүдүн ажаап алган.

Культура ажылдакчыларының солун төлөвилели

Бөгүн кожууннарның төп культура бажыңнарының болгаш ордуларының директорлары, культура килдистериниң эргелчилери 2004 чылда кылып чоруктан ажылдакчылар түңнөп, ээлчеглиг чөвүлел хуралды Кызыл-

да Улусчу чогаадылга бажыңына эгелээн. Республиканың улусчу чогаадылга төвүкүниң улус-застап эрттирип турары бо хуралга культура ажылдакчылары 2005 чылда кылып чорудар ажылдарын чугаалажып. Оларның санап турары-биле алырга, улуг чугаа акша-тегерик ажылдап алырының аргаларының дугайында болур. Чүге дизе чурт, ооң иштінде республика, келир чылын күрүне деткимчезин ап турган культура черлериниң санын элээн кызыраар, оларның бот-орулга-чарылгалыын бедидер сорулгалыг.

2005 чылда чурт Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет чонунуң Улуг Тиилелгезиниң 60 чылын демдегледип эрттирер деп турар. Тываның культура ажылдакчылары келир чылын база республика чергелиг улуг ажылдарны чорудар сорулгалыг. Чижээ-лээрге, "Тиилелгениң салюду!" деп республика фестивалын баштай чер-черлерге, ооң соонда кожууннар төптөринге, түңнелинде Кызылга эрттирер деп турарын чугаалап болур. Культура ажылдакчылары бөгүн эгелээн хуралынга ооң төлөвилели-биле база танышарлар.

Чөвүлел хуралда Тыва Республиканың культура болгаш националдар херектер сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Елена Кара-Сал киржип турар.

2004 чылдың октябрь 21 болгаш 22 хүннеринде Кызыл хоорай девискээринин санитарлык ашталгазынын болгаш чаагайжыдылгазынын талазы-биле субботниктерни эрттиргенинин түннелдеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

2004 чылдың октябрь 21 болгаш 22 хүннеринде Кызыл хоорайнын девискээринге эрткен субботниктерде 326 бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин 235-и, нийтизи-биле 6466 кижи, быжыглаттынган девискээрининге ажылдаан.

Кызыл хоорайнын девискээрин аштап-арыглаарына онза идепкейлиин КПТУ-1, ХПТУ-4, республиканын хан солштур кудар станциязы, республиканын уран чүүл школазы, автоорук

техникуму, "Пассажирлер АТБ-зи" МУБ, Россия Федерациязынын Төп банкынын Тыва Республикада Национал банкызы, 5 болгаш 14 дугаарлыг школалар, республиканын болгаш хоорайнын шериг комиссариаттары, "Тудугжу" Культура бажыны, Кызыл хоорай чагыргазынын муниципалдыг эт-хөрөгини эргелеп-башкарар талазы-биле комитеди, Кызыл хоорай чагыргазынын социал камгалал талазы-биле комитеди, "Тыва газ"

республика бүдүрүлгези көргүскен.

Тыва Республиканын Чазанын ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:

1. 2004 чылдың октябрь 21 болгаш 22 хүннеринде Кызыл хоорай девискээринин санитарлык ашталгазынын болгаш чаагайжыдылгазынын талазы-биле субботниктерни эрттиргенинин түннелдеринин дугайында Кызыл хоорайнын мэринин бирги ора拉克чызы И.Ю.Грейсеровтуң ин-формациязын кичээнге алыр.

2. 2004 чылдың октябрь 21 болгаш октябрь 22-де эрткен суб-ботниктерни түннелдерин үндүрген комиссия хуралынын №2 протоколун бадылаар (кошкан).

3. Кызыл хоорай чагыргазына (Донгак), Тыва Республиканын Чазак Даргазынын ора拉克чыларына:

— быжыглаттынган девискээрлеринде бокту үндүр сөөртүрүн организастаарын;

— 2004 чылдың октябрь 30-ге чедир субботникке киришпээн

организацияларга болгаш бүдүрүлгелерге девискээрлеринин аштап-арыглаашкынын хандарын сүмелээр.

4. Чамдык организацияларнын болгаш бүдүрүлгелеринин субботниктерге киришпээнин демдеглээр (даңзынын кошкан).

5. Бо доктаалды "Шын", "Тувинская правда" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл, 2004 чылдың октябрь 23, № 951.

Тыва Республиканын Чазанын 2004 чылдың октябрь 23-те № 951 доктаалы-биле бадылаан

2004 чылдың октябрь 21 болгаш октябрь 22-де эрткен субботниктерни түннелдерин үндүрген комиссия хуралынын № 2 ПРОТОКОЛУ

Кызыл, 2004 чылдың октябрь 22

Кызыл хоорайнын мэринин бирги ора拉克чызы И.Ю.Грейсеров даргалап эрттирген.

Киришкеннер:

Кондрашов С.В. – Тыва Республиканын Чуртталга-коммунал ажыл-агыйындын реформазынын талазы-биле күрүне комитединин даргазынын бирги ора拉克чызын хүлээлгезинин күсүдүкчизи, комиссия даргазынын ора拉克чызы;

Лоскутов А.Н. – Кызыл хоорай чагыргазынын чуртталга-коммунал ажыл-агыйындын реформазынын талазы-биле килдизинин башкарыкчы специализи (чөпшээрешкенин өзүгаар);

Манян-оол М.М. – "Кызыл-спецсервис" МУБ-тун директору; Назарова В.Н. – Кызыл хоорай талазы-биле күрүненин кол санитар эмчизи;

Талтаева В.Д. – Күрүне статистиказынын талазы-биле Тыва Республиканын комитединин даргазы.

Сөс ап чүве чугаалааннар: Талтаева В.Д., Кондрашов С.В., Лоскутов А.Н., Грейсеров И.Ю.

2004 чылдың октябрь 21-22-де хоорайга эрткен субботниктерге хей-ниитинин, яамыларнын, ведомстволарнын, бүдүрүлгелеринин, организацияларнын киришкенинин дугайында медээ-

лери дыйнап чугаалашкаш, шиттирлээри болза:

октябрь 21-22-де эрткен субботниктерни түннелин өзүгаар дараазында коллективтерни шаңнаар:

1-ги черни – Гуманитарлыг экологтук гимназияга (№ 5 школа) — 15 муң рубль;

2-ги черни — ХПТУ-4-ке — 10 муң рубль;

3-кү черни — Кызылдың автоорук техникумунга — 5 муң рубль.

Хоорайга субботниктер түннелдерин үндүрер талазы-биле комиссиянын даргазы И.ГРЕЙСЕРОВ; комиссиянын секретары А. Лоскутов.

Тыва Республиканын Чазанын 2004 чылдың октябрь 23-те № 951 доктаалына капсырылган

2004 чылдың октябрь 21 болгаш 22 хүннеринде Кызыл хоорай девискээринин санитарлык ашталгазынын болгаш чаагайжыдылгазынын талазы-биле субботниктерге киришпээн организацияларнын, бүдүрүлгелеринин болгаш албан черлеринин ДАҢЗЫЗЫ

Тыва Республиканын Улуг Хуралы (Ооржак Д.К.-Х., Оюн В.М.) Россия Федерациязынын Үндүрүлгелер болгаш чыылдалар талазы-биле яамызынын Тыва Республика талазы-биле эргелели (Оюн В.Ш.)

Тыва Республиканын Прокуратуразы (Кудряев К.И.)

Социал камгаладылга фондунун Тыва Республика талазы-биле регионалдыг салбыры (Сухов А.В.)

Тыва Республиканын Иштики черектер яамызынын ажыл-агый эргелели (Чупрасов В.А.)

Күрүненин теле болгаш радио-дамчыдылга компаниязы "Тыва" (Тас-оол Р.В.)

"Тывазэнерго" ААН (Верзаков А.И.)

Тыва Республиканын күрүненин архив албаны (Чыдым Д.И.)

Хуу садыглар (Донгак Д.К.)

Хуу сектор (Донгак Д.К.)

ЧОННУН ХЕЙ-АЪДЫ БЕДИК

Октябрь 23-те "Улуг Бойду" деп Ыдыктыг Сувурганнын ажыдышкыныннын үезинде ооң тудуун удуртуп турган, Индияда Гоман дацандан келген Ыдыктыг Шивалха Кудукту бүгү тыва чонга, Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.Д.Ооржакка байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Хүндүлүг дээрги Тыва Республиканын төөгүзүндө бирги Президентизи, амгы үеде Чазак Даргазы Ооржак Шериг-оол Дизиживович! Хүндүлүг чыылган аралбаты чон! Силер бүгүденин амыр-мендидерни айтырып, чедип келгенинер дээш четтиргеним илередип тур мен.

Бо хүн дээрге, каас-чараш бойдус ораны — Тыва чер-чуртка база бир уттундурбас төөгүлүг, аас-кежиктин болгаш деңнеп четпес өөрүшкүнүн ачылыг хүнү-дүр. Чүге дээрге IX чүс чылдарда амгы Тыванын чурт-девискээринге сарыг шажын тарап-нептөреп, чер-черлерге шажын номналга өглерин, хүрээ-хийтерни болгаш сувурганнарны тургузул эгелээн турган. Шаандагы чараш дуган-хүрээлерни хан-чин долган, кадыг-дошкун хувискаалчы, күрүне тургузушкуну солчуп турган чылдарында үгер-бообиле боолап, узуткап-хуюткап каапканын билер бис. Ол дээрге төөгү-дүр. Ооң кандыг салдарлыг болганын сайгарып, келир үеде база катап ол орукче кирбезин угаап бодаары чугула.

Амгы үеде чаа-чаа дуган-хүрээлер, сувурганнар катап туттунуп, Чырыткылыг Будданын мерген өөрединин чула оду өшпейн, улам чырык херелденип делгерээринин демдээн көрүп, бистер шупту ооң херечилери болуп турарыыс бо-дур. Сагыр ужурлуг езулал-дүрүм-нерин сагып тургаш, бир дугаар улуг хем-чээлдиг сувурганын тудуп тургусканыыс

бо. Тыванын Чазая болгаш улус-чоннун хей-аъды бедик, күзел-соруу күштүг болганындан бо сувурганнын чоруу чогул бодарааны ол-дур деп билип турар мен. Сувурганнын төөгүзүн сонургадыр болза, чазын кээп чорааш, маңаа сувурганын кылыр деп баштайгы дугуржулганы кылган бис. Ынчан Анета Шериг-ооловна сувурганын тудар черин айтып-шылып бээрин дилээн чүве. Сувурган тудар черни шилип алгаш, бумбазын салып, арамай-лаан. Тыванын Россияга каттышканындан бээр 60 чыл оюн демдеглеп турар үеде Тыванын Чазак Даргазы Шериг-оол Дизиживович чалалга чоргузарга хүлээп алгаш, Тывада келгеним бо. Маңаа келгенимден эгелээш, бир ай чартык хуусаа дургузунда сес янзы сувурганын бирээзи болуп «Бойду» сувурганын тудуп доостувус. Мындыг улуг сувурганын тудуп төндүреринге улуг ачы-дузанын харам чокка сөннээн Тыванын Чазаяга, хүрээниң лама-башкыларынга, сургуулдарга, Манджуши нитилелинин кежигүннеринге, хей санныг сагыш-сеткилинден деткикчилерге болгаш чүдүкчү чонга аажок улуг өөрүп четтиргенимни илередип каарын чөпшээрел көрүнер.

Эртинелиг «Бойду» сувурганын эң-не арыг сеткил-биле сүзүглөп чүдүүр болза, чырык өртемчейде бүгү авыралдыг буян-кежикти чыып ап, узун назылыг, күзүүн күзелдери бүдүп, бодаан бодаалдары

Сувурганны тудуп тургусканы республиканын төөгүзүнге, ооң чонунун чүдүлгесүзүглелинге, моон соңгааргы амыдырал-чуртталгазынга дыка улуг онзагай рольдуг болур. Ынчангаш Ыдыктыг Шивалха Кудуктунун чугаазын моон адаанга парлаар-дыр бис.

боттанып, амыдыралынын оруу ак болур. Сувурганын эргип долганырга, санап четпес ачы-буян чыгылыр. Келир назынында бурганнар болгаш эки ораннарга төртүтүнөр. Ооң иштинде ыдыктыг судур-номнарны, тариаларны, Индиянын болгаш Төвүттүн эң-не бедик чаданын ыдыктыг эртинелерин чалап өргээн. Келир үеде ам-даа үш сувурганын немей, хоорайнын дөрт чүгүнге турар кылдыр тударынын дугайында мэр-биле чугааны кылган бис. Аңаа база силер бүгүденин ачы-дузаны болгаш буян сеткили чугула херек. Шуптувустун улуг сувурган тудуп алыр буяныыска чөлөнгөш, Чырыткылыг Будда Башкыыстын өөредии бо өртемчейге нептереп сайзыраар болзун! Ыдыктыг XIV Далай-Лама башкыыстын күзүүн-бодааны боттанып, бүдүп чоруур болзун! Шак бо Ыдыктыг оран-делегейге амылыг амытан аас-кежиктиг, аарыг-аржык, аш-чут, айыыл-халап, дайын-чаа чок болзун! Шажын-чүдүлгө болгаш өнчү байлаа айнын чаазы дег чечектелзин. Бүгү амылыглар амыр-чыргалдыг, өөрүшкү-маңайлыг чырыткы байдалын чедер-ле болзунам. Силер бүгүдеге эп-найралдыг болурунарны, өг-бүлөңерге аас-кежикти, амыр-тайыңны, чер-чуртуңарга сайзыралды болгаш депшильгени йөрээди! Бүгү-ле ажыл-херээңер чогул, арыг күзелдеринер боттанзын!

ЧҮГЛЕ 3 МУҢ КИЖИГЕ ЧЕТЧИР

Россия Федерациязынын ол-бо субъектилеринде грипп аары нептереп эгелээн. Чуртту миллиард-миллиард рубльдин когаралына чылдың-на чедирип турар бо аарыга удур баш бурунгаар тарылга чер-черлерде чоруп турбуже, байдал нарын болуп артпшышаан. Чамдык субъектилерде байдал эмчилернин тургусканы кызыгаарлаашкын демдээн ажып эгелээн.

Кызыл хоорайнын эпидемиологтук хайгаарал төвүнүн ажылдакчыларынын санап турары-биле алырга, Тывада, ооң иштинде Кызылда, байдал амдызында чүгээр. Хей аарыг илереп турар черлер чок. Бо хүннерде Кызылда чүгле 3 муң кижини: 14 хар чедир назылыг уругларны, хоочу аарыгларлыг болгаш узун назылыг улусту тарырынга эм бар. Хоорай чагыргазы эрткен чылдың ноябрь айда гриппке удур тарылга чорудар эм садып алыр 79 муң рубльди доктаал-биле көрген турбуже, бо хүннерге чедир ону бербээн. Эмчилер байдалды өөренип көргөш, чурттакчылардан камнанырын, "Дибазол" эмни, витаминнерни болгаш эм оъттарны баш бурунгаар ижерин сүмелеп турар.

Юрий ДАРБАА.

ЭДЕ НОМЧУУРУН ДИАЛЕДИВИС

2004 чылдың октябрь 23-те үнген №144 «Шын» солунда «Чурттуң эрге-ажыктарына дүүштүр» деп эгелиг материалдың автору мурнунда каайлы албанынын начальниги турган А.Шаалы болу берген. Материалды ажылдап кылып турган корреспондент бо частырыгы кылган. Ам республиканын каайлы албанынын начальниги Борис Константинович Цой томуйлаткан. Ынчангаш ук материалдың автору Тыванын каайлы албанынын начальниги Борис Цой кылдыр эде номчуур.

ЮБИЛЕЙЛЕР БАЙЫРЛАЛДАРЫНЫҢ ТҮҢНЭЛДЕРИ

Тыва Республиканың Чазаа Россия Федерациязының составына Тываның каттышканының 60 чылының база Кызыл хоорайның тургустунганының 90 чылының юбилейлеринге тураскааткан байырлал хемчеглериниң түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Маңаа хамаарыштыр Чазактың хүлээп алган доктаалында "РФ-тиң составына Тыва Республиканың каттышканының 60 чылын болгаш Кызылдың тургустунганының 90 чылын

байырлал хемчеглерин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле салдынган сорулга күүсеттинген. Республиканың органнастыг комитеди, ажылчын бөлүктөр, ямылар болгаш ведомстволар одалга-энергетика комплекзиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агый, харылзаа, транспорт болгаш республиканың өске-даа амыдырал адырларының бүдүрүлгелериниң доктаамал ажылдаарын хандыраар дээш боттуг хемчеглерни алган. Байырлалдарны белеткээр болгаш эрттирер федералдыг оргкомитеттиң 2003 чылдың декабрь 15-те болган хуралының протокол шийтпирин күүседир ажылдарны чоруткан. Би-Хем, Каа-Хем, Танды, Барыын-Хемчик, Кызыл кожууннар, Кызыл хоорайга республиканың оргкомитетиниң 18 хуралын эрттирген.

2004 чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң баш бурунгаар тодараткан прогнозуна болгаш Россияның составына Тываның каттышканының 60 чылынга болгаш Кызылдың тургустунганының 90 чылынга белеткенир талазы-биле Россия Федерациязының база Тыва Республиканың чазактарының хемчеглеринде тодараткан сорулгаларны күүседир

байырлаар дугайында" РФ-тиң Президентизи В.В.Путинниң Чарльын күүседир дээш байырлалдарны белеткээр база эрттирер республиканың оргкомитетин, 16 ажылчын бөлүктү тургустунганы, хемчеглерни бадылаанын, 59 доктаалды үндүргенин демдеглээн. Кожууннар, хоорайлар, сумулар чагыргалары, республиканың бүдүрүлгелери, организациялары юбилейлерни төлептиг уткуурунун хемчеглерин ажылдап кылган.

тургаш, республика социал-экономиктиг хөгжүлдээзинде эки түңнелдерни чедип алган. 2004 чылдың январь-август айларында үлетпүр продукциязының хемчээли, дузалал бүдүрүлгелери биле кады 1295,8 млн. рубль азы чылда айыткан прогнозтуң хемчээлиниң 64,8 хуузу болган. 17 бүдүрүлгө бүдүрүлгө хемчээлин өстүргөн. Баш бурунгаар алган медээлер езугаар алырга, көдээ ажыл-агый продукция хемчээлин 4,8 хуу өстүргөн. Бүгү категорияның ажыл-агыйларында малдың баш саны өскөн.

Кол капиталга инвестицияны шингээдип алганы эрткен чылдың 60 үезинге деңгээрге, 5,7 хуу өзүлдөп болган. 6,1 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, Кызылда тубдиспансерге немелде тудугну, Кызылда Хоочуннар бажынын, Каа-Хем суурда АТС-ти, Элегесте школаны ажылдап киирген. Кызыл хоорайны, республиканың чурттакчылыг черлерин чаагайжыдар болгаш арыглап-аштаар талазы-биле улуг ажылды чоруткан. Субботниктерге 20 муң ажыг кижжи киришкен, 185 автомашина ажылдаан, 20 муң тонна ажыг бокту сөөрткен.

Юбилейлер байырлалдарында Москва хоорайның, Иркутск,

Новосибирск, Томск областарының, Хакасия, Алтай, Бурятия республикаларының, Красноярск, Алтай крайларының, Моолдун албан езунунун делегациялары киришкен. Тыва Республиканың Чазак Даргазы Москва хоорайның, Моолдун, Россия Федерациязының девискээрлериниң төлээлери-биле он протокол ужуражылгазын эрттирген. Тыва Республиканың Чазаа-биле Новосибирск областың, Моолдун Архангай, Хубсугул аймактарының чагыргаларының аразында садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура кады ажылдажылга дугайында дугуржулгаларга атты салган.

ТР-ниң ямылары болгаш ведомстволары Россияның составына Тываның каттышканының 60 чылынга болгаш Кызылдың тургустунганының 90 чылынга алдар болдурган 139 номинация талазы-биле республика конкурстарын чарлаан. Конкурстарың түңнелинде шаңнал акшаларының түңү 3 миллион 186 муң рубль болур. Конкурстун түңнелдерин Кадык камгалал, ниити болгаш профессионал өөредилге, тудуг, энергетика, транспорт, харылзаа, орук ажыл-агыйы ямылары үндүргөн, арткаанары чылдың төңчүзүңгө

чедир үндүрер.

"XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери" деп Күрүне номун белеткээр болгаш парлап үндүргөн, ону тыпсырын организастан. 2003 чылдың сентябрь 1-ден эгелээш республиканың массалыг информация чепсектеринге юбилейлерге тураскааткан муң ажыг материалдарны, "Шын", "Тувинская правда", "Тыва Республика", "Тываның аныктары", "Вести Кызыла" солуннарга беш тускай арынны үндүргөн. Тываның төөгүзүнүн чугула айтырыгларының талазы-биле дөрт номну, "Золотая чаша" деп фотоальбомну, "Хем-Белдири—Белодарск—Кызыл" деп буклетти үндүргөн, дөрт документалдыг фильмин тырттырган.

2004 чылдың сентябрь 9,10,11 хуннеринде байырлал хемчеглерин, Кызыл хоорайның Хүнүн организастан эрттирген. Чаңчыл езугаар аът чарыжы, хүреш маргылдаалары болган. Юбилейлерниң спортчу маргылдааларына 1507 спортчу киришкен, янзы-бүрү концерттерге 1792 театрның, филармонияның болгаш кожууннарның, хоорайларның чогаадыкчы коллективтериниң артистери киришкен.

Тыва Республиканың Чазааның доктаалына дүүштүр ТР-ниң Саң-хөө ямызы юбилейлерниң хемчеглерин белеткээринге болгаш эрттиреринге чарыгдар акша-хөрөңгини тып шыдаан. "Межпромбанк" акционер ниитилели, "Ойна" алдын артели, Россия Федерациязының Иштики херектер болгаш Онза байдалдар ямылары, Сибирь ОВК банкызының Тыва салбыры, "Водоканал" күрүнеңи каттышкан бүдүрүлгези деткичилер

болган.

ТР-ниң Иштики херектер болгаш Онза байдалдар ямылары республиканың хоорайларына, чурттакчылыг черлеринге байырлал хемчеглерин эрттирген, хөй кижжи чылган черлерге корум-чурумну быжыг туткан, айыыл чок чорукту хандырып шыдаан.

Ооң-биле чергелештир чамдык кожууннар, сумулар чагыргалары, ямылар, ведомстволар ТР-ниң Чазааның бадылаан хемчеглер планнарын күүседир талазы-биле четпес ажылдаанын доктаалда айыткан. Оон аңгыда элээн каш объектилерни чогуур хуусаазында ажылгалда кирибейн барганын демдеглээн.

Байырлалдар хемчеглерин белеткээринге болгаш эрттиреринге идепкейлиг киришкени дээш Спорт, культура, энергетика, транспорт, садыг, кадык камгалал, көдээ ажыл-агый, иштики херектер, онза байдалдар ямыларына, Кызыл хоорайның чагыргазына өөрүп четтиргенин Чазак чарлаан. Ол ышкаш "Тыва-энерго", акционер ниитилелинге, "Водоканал", "Тываэнергоремонт", "Тываавиа шугумнар", "Сардаана", Чылдылгга комплекзи, "Ресагротехцентр" бүдүрүлгелеринге, Эрзин, Сүт-Хөл кожуун чагыргаларына болгаш өскелерге-даа өөрүп четтиргенин илереткен. Республиканың ямыларының, ведомстволарының, организацияларының, албан черлериниң удуртукчуларына юбилейлер байырлалдарын белеткээринге болгаш эрттиреринге идепкейлиг киришкенерни боттарының күсели-биле шаңнап-мактаарын Чазак сүмелээн.

АЖЫЛЫНДАН ААС-КЕЖИКТИГ

Арын-шырайы, мага-бодундан-на мергежилдинге бердингени, уругларга ынаа, олар дээш бүгү күжүн салып чорууру көстүп чоруур кижилер чоруур. Чадааның № 3 школазында эге класстарың өөредилге эргелекчизи Айлаң Кошкар-ооловна Монгушту бир дугаар көргөш-ле, үстүнде бодал бажымга кирди.

Ол анык башкы Кызылдың башкы училищезин 1989 чылда, башкы институтун 1995 чылда бот-өөредилге-биле доозуп алган. Школага ажылдап эгелээрде ол чаа-ла 18 харлыг турган. Башкы ажылын ол бичизинден тура сонуургап келген. Ынчангаш бодунун эге класс башкылаар билин тергийн эки билерин школаның директору биске мактап чугаалады. Ынчалза-даа бодум база башкы мергежилди болгаш эки ажылдаар коллегаларымның эң кол шынарын — өөреникчилерге ынаан шагдан тура билер кижжи мен. Айлаң Кошкар-ооловнаның карактары боттары-ла чаштарга ооң ынакшылын өчүп турду. Ынчангаш ооң кичээлдерин тергийн шынарлыг, чаштарның билинин бедик бооп турарының ужуру-даа

Айлаң Кошкар-ооловна тергийн өөреникчилерин Чочагай Куулар, Буянзак Түлүш-биле кичээл үезинде.

ында.

Айлаң Кошкар-ооловнаның бир дугаар хүлээп ап, школаже чедип алгаш кирип турган чаштары безин ам школа дооскаш, 5 чыл бооп чоруурлар. Баштай хүлээп ап, "а" деп жүжүктү бир дугаар өөредип эгелээн өөре-

никчилери аңаа уттундурбайн чоруур. Красноярскиниң юридиктиг университетин дооскан баштайгы өөреникчизи Саша Чертыковту, Турцияның Стамбулда дээди өөредилге черинде өөренип турар Буян Монгушту, Санкт-Петербуртта Экономика

талазы-биле дээди өөредилге черинде өөренип турар Урана Монгушту улуг ынакшыл-биле сактып чугаалап олурду.

Бо чылын ол 12 чыл өөренип эртем-шенелдеп 4 "б" классты башкылап турар. Бо класстың өөренип программасы-даа, өөредилге номнары-даа аңаа школаларыныңдан өске. Тыва уругларга таарышпас чүүлү — шупту эртемнерни орус дылга өөренип бооп турары. Ынчалза-даа тыва дыл кичээли бар. Ук чаа программаның эки чүүлү — оларда өөредилге материалдарын дыка ханы, хөй практиктиг эки чижекте кирип кааны. Чаа эксперимент чедиишкинниг болур болза, шупту школаларны 12 чыл өөренип программаже кириери көрдүнгөн. Дуржулгалыг Айлаң Кошкар-ооловнаның класзы ук программаның өөредии чедиишкинниг шингээдип ап турар. Школага чаа шенелдеп классты чогуу-на Айлаң Кошкар-ооловнага идегеп, бүзүрүп кааны таварылга эвес. Ол байдал ооң эң эки башкыларның санында кирип турарын херечилеп турар. Ону дээди категорияның башкызы дээрзин ук

школаның директору биске эгезинде-ле чугаалаан чүве. Ооң шаңнал Хүндүлел бижиктери хөй. Ынчалза-даа аңаа эң эки шаңнал өөреникчилериниң быжыг билии, эш-өөрү башкыларның чедиишкини дээрзин Айлаң Кошкар-ооловна чугаалап орду. Ооң амгы класзында Чочагай Куулар эрткен 2003 чылда Чөөн-Хемчик кожуунунун орус дыл олимпиадазына 2 дугаар чер алган. Буянзак Түлүш орус дылга бодунун бодалын арыг илередип шыдаар.

Айлаң Кошкар-ооловна — чүгле эки башкы эвес, өг-бүлезиниң тергийн ээзи, уругларының ынак авазы. Уругларының улуу Ай-Хаан үшкү классты өөренип турар. Бичези Ак-кыс чаа-ла 5 харлыг. Эки ажылдап чоруурунун чылдаганын ол прокуратура истекчизи бооп ажылдап чоруур уругларының адазының деткип чоруурунда дээрзин онзалап тайылбырлады. Ынчангаш Айлаң Кошкар-ооловнаның ажылына ам-даа улуг-улуг чедиишкиннерни, аас-кежиктиг өг-бүлеге өлчөй-кежикти күзеп каалыңар.

Борис ОНДАР.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Бисти бойдустан төлү дээр. Ындыг-даа болза бойдустан кижги амытанга хайырлаан кезжин шын эвес, медресел чок ажыглап турар бис. Улуг-Хемниң эрин дургаар эргип көрээлиңер.

Ында шил бузундулары, пластиктиг шилдер, полиэлитен хаптар овааланган, машинаның үзү ында-мында карарты төктү берген чыдар... Кызылга байырлалдар доозулган соонда газондарда, тротуарларда тыртып каапкан таактылар сыптары, оң хаптары, пиво, газировка шилдери, мороженое, конфеттер ораган саазынар дээш, кандыг бокту чок дээр боор. Ону көөрге бо бузуттук чер кырында сөөлү хүннерде чурттап турар чүвөбиле бир дөмей. Бистиң соовуста ажы-төлүсүс — уругларывыска, оларның уругларына чүңү арттырып каары кымны-даа дүвүрөтпейн турары элдептиг. Найысылалдың чагыргазы, оң бойду камгалаар, арыг-шевер хайгаараар албан черлери ынаар кичээнге салбайн турары бо бүгүдөн илдең. Оон башка "то-даргай чурттаар чери чок" деп аттыг кижилер бок доскаарларының чанында одагланган, арагалаан, хамык бокту черде төп алган, оларны үжөп, олар анаа удуп, чурттап турбас ийик. Бистер дескиндир турар бойдузууска ооң ынак төлү ышкыш эвес, "берге" кижизидилгелиг элээди уруглара дөмей-дир бис. Бистерниң — хоорай чурттактарының, боттарывыс сонгуп алганьыс хоорай чагыргазының удурткучулары болгаш өске-даа бойдустан төлү дүжүмет ажылдакчылар бойду камгалаар, хайгаараар талазы-биле улуг ажылды чорудар хүлээлгелиг. Сугнуң камгалалдыг зоналарын, хем эринде суг чанында камгалалдыг черлерни үлетпүр, ажыл-агый база чурттала объектилерин тудуунга чер хуваалдазын Кызыл хоорай чагыргазы кылып тургаш, РФ-тиң Суг, Чер, Хамааты кодекстеринин негелделерин база "Экологтуг экспертизаның дугайында" Федералдыг хоолуну хажытканы Кызыл хоорайның прокуратуразының хыналдаларындан илерезин.

Суг камгалалының зоналары, хемнер эринде камгалалдыг черлерни тургузуп тодараткан тускай акт документилерини хоорай чагыргазы хүлээп ап көрбээнин хыналда илереткен.

1999 чылдың январь 11-де "Кызыл хоорай чагыргазына хамаарылгалыг Улуг-Хемниң камгалалдыг девискээринин дугайында" №20 доктаалында суг эринден бээр 50 метр хемчээлди черни эриктиң камгалалдыг девискээри деп доктааткан. Хоорай чанында сугнуң болгаш хем чанының камгалалдыг зоналарына хамаарышкан төлевилелдерни хоорай чагыргазы каян-даа чогаадып ажылдап көрбээниден ындыг зоналарның кызыгаары билдинмес, кымга-даа бьжыглаттынмаан болган.

1995 чылдың ноябрь 16-да хүлээп алдынган Россия Федерациязының Суг кодекзинин 111 чүүлүн езугаар суг камгалалының зоналарының, ооң эринде камгалалдыг черлерниң хемчээлин тургузарына база ону ажыглаарының чурумун РФ-тиң Чазаа доктаадыр. Камгалалдыг суг зоналарының болгаш оларның эрик девискээрлеринин дугайында дүрүм РФ-тиң 1996 чылдың ноябрь 28-те хүлээп алганы №1404 доктаалы-биле бадылаттынган. Ында камгалал зоналарының, чер девискээрлеринин хемчээлин, кызыгаарын суг объектилеринин, эрик шугумунун эскерлиш-киннерин кичээнге албышаан, ооң физиктиг-географтыг, хөрсүн, суг болгаш өске-даа байдалдарын өөренип тургаш, доктаадыр деп айткан. Оларны РФ-тиң Бойду сурлавырларының ямызының сугну ажыглаар болгаш камгалаар фондузунун бассейннер болгаш өске-даа девискээрлер эргелелдеринин органнарының дилезин езугаар РФ-тиң субъектилеринин күүсекчи эрге-чагырга органнары бадылаар. Ону бадыладыр бетинде тус черниң тускай күрүнө органнары — арыг-шевер-эпидемиология хайгаараар, РФ-тиң Федералдыг кызыгаар болгаш бойду камгалалына хамаарылгалыг бүгү албан черлери-биле дургуржур.

Кызыл хоорайда ол Хоолуну сагывайн, хажыдып турар. Улуг-

Хемниң сонгу эринде Кызылдың ЧЭТ-тиң (ТЭЦ) девискээринде үлетпүр объектизинге хамааржыр кывар-чаар чүүлдер склады бар. "Тывазнерго" ажык акционер ниитилели ажыглап каапкан кывар-чаар материалдарын агып чыдар хемче төп турар, оларда суг ажыглаарының чөпшээрели бар. РФ-тиң Бойду сурлавырларының ямызының Тыва Республикада бойду сурлавырлары болгаш долгандыр турар бойду сурлаваар эргелелинде 2004 чылдың февраль 11-де кывар-чаар чүүл складын эрик зоназындан тускай белеткеп каан черже көжүрер дугайында сагындырыг чагааның негелделерин ук ниитилел ам-даа күүсетпезин.

РФ-тиң Суг кодекзинин 63 чүүлүн езугаар чурттаткан Конституциялыг тургузуунун үндезинне-

ол ышкыш "Дружба" кудумчузунда база машина тургузар чер анаа тыпты берген. Автобүдүрүлгениң девискээринде ийи колонка кывар-чаар чүүлдү машиналарже кудуп турар. Бо-ла бүгү объектилер күрүнениң суг база экология экспертизаның чөпшээрели, ажыглалга кириген дугайында акт чокка ажыглаттынып турар.

2003 чылдың август 7-де Кызыл хоорайның администрациязының " Чер участкарын хоорайның юридиктиг кижилеринге дамчыдып бээринин дугайында" доктаалында 38995,79 дөрбелчин метр шөлдүг черни Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинге 15 чыл хуусаада арендага берген.

Улуг-Хемниң адырының эринде "Дружба" кудумчузунда

кезип каапкан.

РФ-тиң Бойду сурлавырлар ямызының Тыва Республикада бойду сурлавырлары болгаш долгандыр бойду камгалаар эргелели бо факт-барымдаа-ларга үндезилээш, Кызыл хоорай чагыргазын 40 муң рубльге, хужудулга агентствозун база ол хире түнге, хоорайның архитекторун 3 муң рубльге торгаан турган. Ынчалза-даа ол торгаалдарны суд күш чок болдуруп каапкан. "Азия" авториноктун ээзи хуу сайгарлыкчы албадал-биле 7247 рубль түңгү торгаалды төлээн, кескен теректери дээш база торгаалга онаашкан.

Кызыл хоорайның чагыргазы күрүнө бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларга үлетпүр, бүдүрүлгө, чурттала бажынарны тударын камгалалдыг суг

Прокурор хыналдалары

БОЙДУСТУҢ УРУГЛАРЫ ЭВЕС, ООҢ "БЕРГЕ" ЭЛЭЭДИЛЕРИ

рин, камгалал болгаш айыыл чок чоруун хандыраар, чурттакчы чоннуң каддын камгалаары-биле суг объектилерин ажыглаарының чамдык кызыгаарлааш-кынарны көрдүгөн. Ынчанмыже "Тывазнерго" акционер ниитилели ук организацияга хувааган черни шын эвес ажыглап, бойду камгалалың кичээнге салбайн, маңа хамаарыштыр хоолуну хажытканын хыналда илереткен. Суг камгалалының зоназының девискээринде сугну ажыглаарының тускай чурумун сагывайн турар. Илереттинген хажыдышкыннарга хамаарыштыр "Тывазнерго" ажык акционер ниитилелдин директору А.И.Вераковка дыңнадыг бижикти прокуратура берген.

База бир чижек. Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинин касса пунктузу, ыңай-бээр аргышкан чон сөөртүр маршрут автобустарының турар чери Улуг-Хемниң суг камгалал зоназының девискээри этпекте турар. "Мөңгүлек" аалчылар бажынының чанында машина тургузар өртектиг черни туткан,

ийи чурттала бажынын тудуп турар, оларның бирээзи күрүнениң экология экспертизаның чөпшээрели-даа, төлевилел документация чок туттунуп турар.

Доңмас-Сугнуң эрин дургаар Рихард Зорге кудумчузунда алды, Чехов, Титов кудумчуларында ийи чурттала бажынарны күрүнениң экология экспертизаның чөпшээрели чокка тудуп турар. Доңмас-Сугну, ол хемчигешке хамаарышкан малгаштыг шынааны Кызыл хоорай Советинин 1990 чылдың сентябрь 28-те хүлээп алган доктаалын езугаар бойдустан тураскаалы кылдыр доктааткан, хоорайны тударының чингине планында шынааны ногаа зона кылыры көрдүгөн-даа болза, бо талазы-биле ажылдарны чорутпаан.

Күрүнө өңчүзүн башкараар база чурттала шөлүн хуужудар талазы-биле Кызыл хоорайның агентствозу "Азия" деп авторинок турган черни эде кылыр тудуун күрүнениң экология экспертизаның чөпшээрели чокка туткаш, автобазарның шөлүн аштаарда 52 дес теректи

зоналарындан черни чөпшээреп берип, федералдыг хоойлуларның негелделерин хажыдып турар.

Кызыл хоорайның прокуратуразы хыналдалардан илерезин четпестерни эдер хемчеглерни алыры-биле Кызыл хоорайның мэри Д.К.Донгакка дыңнадыг бижикти чоруткан. Экология хоойлуларын хажыдып турарларны шыңгы хемчег алыр үези келген деп санап турар бис. Чүте дээрге бо талазы-биле федералдыг хоойлуларның хажыдышкыннары көвүдөп орат. Ындыг турбуже хоорайның иштиги херектер эргелели-даа, прокуратуразы-даа 2003-2004 чылдарда чаңгыс-даа херек оттурбаан болган. Бир эвес бойду камгалаар дээш баш бурунгаар шыңгы хемчеглерни албас чүвө болза, ооң чедирер уруктары улгады бээр деп чүвө хөйге билдингир болгай. Ындыг болганда бо ажылды күштелдирери хүнүнү бир чугула айтырыгы болуп турар.

С.АЖИ,
Кызыл хоорайның прокурорунун улуг дузалакчысы.

КАНДЫГ-ДАА ҮЕДЕ ДУЗАЛАПТАР ШИНЕКТИГ

Чонунга ачы-буянын, эрес-кежээ чолаачы Валерий Владимирович Сайлымыбы Ий суурда чурттап турар. Ооң өөнүң ишти Римма Дажы-Сереновна чымчак сеткидиг, чазык-чагай. Бо ааскежиктиг өг-бүлө 3 уруглуг. Кайызы-даа бичизинден тура күш-ажылга ынак кылдыр кижизиттинген болгаш олар бо рынок экономиказынга дүрген чаңчыгып, дыка шыдалдыг чурттап олурарлар.

Хуузунда "КВЗ" деп маркалыг ногаан автобус, "УАЗ-Люкс", "ГАЗ-66" маркалыгы машиналарлыг. Бажының чанында бичежек хуу садылыг. Валерий Владимирович эртен 8 шактан орайга чедир суур чонунуң амыдыралга эргежок чугула чүгүн: оттулар ыжын, кат-чимис, тооруун, балыын сөөртүп, дузазын көргүзөр. Оон ыңай пассажирлерни Ий суурдан Тоора-Хем, Адыр-Кежиг чедир база бо-ла сөөртүр. Тожуга бензин чок апаарга-даа Сайлымыбы шыг-

диг чолаачыны чону хүндүлээр.

Чайгы үеде улуг машиназы-биле ийи-үш-даа хондур каттаан, тооруктаан улусту чиик өртекке сөөртүп чоруур. Кышкы үеде чонун Кызыл — Тожу аразына база сөөртүр.

Өөнүң ишти Римма Дажы-Сереновна акша үнмейн баар үелерде чонунга бараанын чегдирип-даа турар. Байырлалдар үезинде бо-ла деткикчилей бээрлер. Ынчангаш удавас чолаачылар байырлалында Валерий Владимировичке чүгле экени күзөп, чонунуң ачы-буяны анаа чедип чорзун деп күзээр-дир мен.

Сергонмаа БИРИННЕЙ.

Тожу. Ий суур.

Эки кижилер дугайында

телефон чок үеде "дүрген дуза" машиназы-даа апаар. Ындыг үелерде ол чонунга эң дузалыг, канчаар-даа чай чок тургаш, аарыг кижини ыяп эмнелгеге чедирер. Пассажирлер сөөрткенде аргажок акшазы чок улусту халас-даа олуртуп алып. Чоннуң байдалын билер, биче сеткил-

жап алган бензинниг боор. Кандыг-даа үеде чонунга дузалаптар шинектиг. Чонунга бензини садып-даа турар. Ооң чиик машиназы

Өрт өжүрер суг мөөңнээн черлер үрелик бүдүрүлгелер болза: "Хлеб заводу" ААН, "Сүт заводу" КУВ, "Агроүлетпүртранс" ААН, "Хой кежинден тон даараар фабрика" КУВ, "Республиканың хереклекчилер эвилели" ТМЭ, "Тыва балык" ААН, "Эт комбинаты", "Мөөңнеп, үүрмектеп садар" ААН, "Тываагроүлетпүртудуг-сервис" ААН, баклаборатория, Кызылдың тууйбу заводу, "Кызылдың БТК", "Дача" АХС, "Наксыл" деп ХБ, РОСТО "ДОСААФ", "Мастер" КТЗК бооп турар.

Өрт үнзе айыылдыг-ладыр. Силерни база катап сагындырдывыс.

Н.ДЕРМЯКОВА,
КӨХК-ниң инспектору.

Автомашиналар немешкен

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Дүүн Кызыл хоорай чагыргазы "Фрактап" фирманы таварыштыр садып алган "УАЗ" марканың чаа 3 "дүрген дуза" автомашиназын станцияга дамчыдып берген. Ону организацияга бээриниң байырлыг езулалынга мэр Дмитрий Донгак, кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи Валерий Ширипей дээш, өскелер-даа киришкен. Бо удаа чаа автомашиналарның дүлгүүрлерин станцияның тулган чолаачылары Виталий Сыратка, Сагаан-оол Күрге болгаш Иван Поповка (чуррукта) тывысқан. Мэр Дмитрий Донгак кардиология болгаш токсикология дериг-херекселдери-биле дериттинер чаа автомашиналар станцияның техниктиг хандырылгазынга улуг деткимче болганын демдеглээш, коллективтиң эмчилери, техниктиг ажилдакчылары кызылчыларның кадыын камгалаарынга үлүг-хуузу улам кирир боор дээрзинге идегелин илереткеш, хоорайның чагыргазы моон-даа соогаар "Дүрген эмчи дузазының станциязы" муниципалдыг эм-нелге черин деткирин чугаалаан.

Коллектив Кызыл хоорайның чагыргазындан 2,5 чыл бурунгаар ийи "дүрген дуза" автомашиналарын сөөлгү катап алган. Станцияның автопарыгын доктаамал ажилчыны байдалга тургузар дээр болза, чылдың на элээн каш чаа "дүрген дуза" автомашиналарын садып ап турар болза эки. Ол чорук кызылчыларның

кадыкшылын камгалаарынга улуг рольду ойнаары билдингир. Бо хуннерде "дүрген дуза" станциязының эргижирээн 14 автомашиназының 8-и дежурныйлаашкынче үнүп турар. Ынчип кээрге, эмчиник дүрген дузазын манаан чамдың аарыг улус оларны элээн үр манаар ужурга таварыштыр турар-дыр.

Юрий КӨК-ООЛ.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

МИННИП КЕЛБЕС ШААН КАЙДАЛ?

Туран хоорайның чурттакчызы Василий Кондрусев кады чурттап турганы херэзженниң аарыг уруун өлүрүп кааш, тос чыл эрткенде, буруузун миннип чедип келгеш, шыңгы чурумнуг колонияга 12 чылда шийтирген.

Бо херек 1994 чылда эгелээн. Туран хоорай чурттуг Василий Кондрусев Минусинск районда Восточное суурнуң чурттакчызы Вера Шадренова-биле чагаа дамчыштыр таныжып алгаш, кады чурттай берген. Вера Наташа деп бичии уруглуг турган. Бүдүн чартык харлыг ол бичии чаш чүрээ, пневмония болгаш өске-даа аарыгларлыг турган. Оон ужурунда бажынын эелери Вераны болгаш Наташаны аажок кончуур, бак сөглээр апарган. Кажан олар Василииниң Туранга чурттап турган авазынга көжүп келгенде база-ла бак көрүүшкүннер үзүлбээн.

1995 чылдың март айда Василий эзирек чанып келгеш, Наташаны өлүрерин шийтпирлээн. Найырал дээр сууржугашка үжделээ кады селгүүстээрин саналдаан.

—Наташа шагзыраан-дыр. Бичии дыштанзын — деп, Вера чугааланып орда, Василий оон арнынче чудуруу-биле шашкан.

Кондрусев чаш уругну чанагаштааш, казып алган онгарынче кири оқтапкан. Чаш уруг ыглай бээрге, ону саваң болгаш хар-биле базырып каан. Чаштын ызызы дыңзы-биле дыңналы бээрге, боостаалап өлүрген.

Василий Кондрусев авазынга чедип келгеш: "Туранга Вераның дунмазынга ужуражып бергеш, Наташаны ында арттырып кагдывыс. Красноярскиге барып эмнедир болдулар" деп мегелээн. Оон эгелээш Василий биле Вера арагалааш туруп берген. Кондрусев Вераны сывыртапкан.

Кемниг херек болгаш кеземче

...1995 чылдың май 24-те Найырал суурнуң кыдыында "Кызыл тараачы" совхозтуң мал азыраар баазындан үш чүс метр черден чаш уругнуң мөчүзүн тып алган. Ол-ла хүн КК-ниң 105 чүүлү-биле кеземче херээн оттурган. 1996 чылдың январь 5-те кем-херек үүлгедикчизи тывылгыже ук херекти түр соксадып каан.

Барык 9 чыл эрткенде, улам тодаргайлаарга, 2003 чылдың декабрь 3-те, Василий Кондрусев буруузун миннип, чогуур орган-

нарга билдиришкенин кириген. Бии-Хем кожунунуң прокурору Р.М.Нургалитович айгышкынын езугаар баш удур истелгени эгелээн, а 2004 чылдың февраль 19-та ук херекти республика прокуратуразының истекчизи Р.В.Амировка дамчыдып берген.

Бо чылдың июль 20-де ТР-ниң Дээди судунуң судьязы Х.Г.Файзуллинниң даргалаашкыны-биле эрткен суд кеземче херээн сайгарып көргөн. Республика прокуратуразының улуг прокурору Н.В.Котовщиков күрүне буруудадышкынын дедип, В.Н.Кондрусевти шыңгы чурумнуг колонияга 15 чылда хосталгазын казып шийдерин негээн.

Суд В.Н.Кондрусевти РФ-тиң КК-ниң 105 чүүлүнүн 2 кезээниң "в", "д" пунктуларында көргөн кемниг херекти үүлгеткен деп санааш, ону шыңгы чурумнуг колонияга 12 чылда хосталгазын казып шийткен.

1967 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг, таңныл турган В.Н.Кондрусев элээр турган болза, бичии чашты кыйын өлүрер турган деп? Өлүрүүшкүн — араганың уржуу. Миннип келбес шаан кайдал?

Василий КРИВДИК.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҤЕР-БИЛЕ

Бистин ачавыс Доопай Данзы-Белекович ОНДАР октябрь 29-та 75 харлаар.

Ачавыс Сүт-Хөл кожуунга бүгү назынында садыг шугумунга, тудугларга ажилдап, чонунга бараан бооп келген. Ак сөткүлдиг ажилы дээш чонунуң хүндүткелин, ажилдап чораан черлериниң шаннал-макталдарын ап чораан. Ол — алды ажи-төлүнүн хүндүлүг адазы. Амгы үеде уругларының аразында дузазын көргүзүп, эки үлегерге өөретпишаан, бар шаа-биле дузалажып чоруур.

Төрүттүнген хүнү-биле ачавыска кадыкшылды, ааскежиин, ам-даа узун назын назылаарын күзедивис. Уруглары, оолдарындан.

"ЭХНАТОН" БААЗА ЧАЛАП ТУР

Баазада садыг турар аш-чем аймаа: дээди болгаш бирги сорттуң далганы, бир шоодайның өртээ 360 рубль, шоодай чигир — 870 рубль, оодурба 25 кг — 88, 50 рубль, макарон кылыгылары — 13,90 рубль (кг), крупалар: гречка — 15 рубль, рис — 19 рубль, пшено — 8 рубль, өске-даа крупалар бар, үнүш үзү 23 рубльден өрү өртектиг, кондитер кылыгылары: печенье 23,50 рубльден өрү, карамель — 34 рубльден өрү, шоколадтыг карамель — 55 рубльден өрү өртектиг.

Лаазада тушенка 17 рубль, хоюг сүт 13 рубль. Консервалаан чемнер: щи, борщ, рассольник 13 рубль. Йод холаан дус, йодтуг холумактар, майонез, кетчуп, томаттыг паста, кисель, компоттар, соктар бар.

Бистин адресивис: Загородный переулок, 19 "А", склад №3. Телефону 5-38-40, "Эхнатон" бааза.

Болган таварылга

ЧИТКЕН ООЛ ТЫВЫЛГАН

ТР-ниң Онза байдалдар ямызының дилелге-камгалал отрядында Чаа-Хөл кожуунуң Ак-Туруг суурдан 2004 чылдың октябрь 18-те тайгаже каттап үнген беш оолдун бирээзи читкен дугайында медээ октябрь 21-де келген. Бирги класстың камгалакчызы М.М.Шеюхинге удурткан дерт кижии составтыг камгалак-

чылар читкен оолду дилээри-биле ынаар дүрген чоруткан. Оолдун төрөлдери-биле кады олар дилээшкенин организастаан. Аас-кежик болуп, октябрь 22-де 5 шак 25 минута турда Чойган Банчаа Ак-Туруг суурну боду тып чедип келген. Кадының байдалы чүтээр болган.

ТР-ниң Онза байдалдар ямызының сагындыгары болза: бичии уругларның чиде бээр таварылгаларын болдурбазы-биле хамыктың мурнунда ада-иелер, башкылар, бүгү улуг назылыг кижилер оларның хостуг үезин канчаар эртирип турарына кичээнгеи салынар. Уруглар боттары туразы-биле туристичи походтар кылып, тайга үнүп, бажырындан ырак черлер кезип чоруй баарын болдурбаанар.

Уругларыңарның айып чок чоруу силерниң холунарда деп чүвени кажан-даа утпаанар.

ТР-ниң ОБЯ-ның парлалга албаны.

ХОРАЛЫГ КОНСЕРВАЛАРДАН ОВААРНЫҢАР

Волгоград областың Череповец хоорайга "Килька балтийская неразделенная в томатном соусе" база "Ставрида океаническая натуральная с добавлением масла" деп меге консервалар кылыгының ийи таварылгазы илереттинген. Оон ийи кижии хораннанган. Ол консерваларны "Крупскиниң балык заводу" ААН 16978-99 күрүне стандарты-биле, "Калининградтың балык консервалаар комбинаты" ХАН 13868 күрүне стандарты-биле бүдүрүп үндүргөн бооп турар.

Ук дыңнадышкыннарга хамаарыштыр ТР-ниң Курсан-эпидхайгаарал төвү дараазында хемчеглерни алган: республиканың садыг точка черлеринде ук консерваларның саарылгада чоруп турарын илередир, ук барааннар илереттинген таварылгаларда оларны садып-саарарын доп-дораан дараазында онза дыңнадыштарга чедир соксадыр.

Ук хемчеглер дугайында доктаалдарны хоорайларда болгаш кожууннарда күрсанэпидхайгаарал төптөрүнче дыңнаткан. Бир эвес садып алыкчылар үстүнде адаттыг бараннарны садып алган азы садыларга илереткен таварылгаларда Кызыл хоорайда ТР-ниң Курсан-эпидхайгаарал төвүнче дыңнатдыр. Тел: 5-66-38.

Любовь ООРЖАК,
ТР-ниң күрүнениң кол санитар эмчизи.

Самагалдай ортумак школазының 2004 чылдың октябрь 29-та болур 75 чыл оюнче оон бүгү-ле доозукчуларын, башкыларын чалап тур бис.

Оргкомитет.

ШЫН
e-mail: shyn@uva.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35,
кол редакторнуң оралакчылары — 1-19-87, 1-40-77, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91. КИЛДИСТЕР: нийтилеп-политиктиг кылдис — 1-18-10, культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, көдээ ажил-агый, улуттур килдистер — 1-17-09.
Солун келбей барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.
Тираж 9078. Чагыг 134.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит",
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле ямагының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээн.
Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 10002, 10003. ТР-ниң Парлалга болгаш информация куркомтединиң типографиязынга парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпей барып болур. Айыггыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыялаар.